

อธศฐานธรรม : หลกความมั่นคงของมนุษย์
THE FOUNDATION (ADHITTHANA-DHAMMA): THE SECURITY
OF HUMAN BEING

ภฏวษร สขเสน
Patchavat suksen
มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงษบุรีรัมย์
Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Buriram Buddhist College
E-Mail: phatchawat55@gamil.com

ได้รับบทความ: 19 มีนาคม 2561; แกไขบทความ: 19 เมษายน 2561; ตอปรับตพมพ์: 1 พฤษภาคม 2561
Received: March 19, 2018; Revised: April 19, 2018; Accepted: May 1, 2018

บทค้ดยอ

บทความนี้มีวตุประสงค์เพื่อนำเสนอหลกอธศฐานธรรม ในคัมภรพระพุทศศาสนา ซง
เป็นหลกที่มีประโยชน์อย่างมากในการพัฒนาชีวิตมนุษย์ ผลจากการศกษาพบว่า อธศฐานธรรมมี
ประโยชน์อย่างมากต่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์ เพราะมนุษย์ที่มีธรรมเป็นเครื่องดำเนินไปยอมี
ความมั่นคงอย่างแน่นอน หลกอธศฐานธรรมนั้น มี 4 ประการค้คือ (1)ปัญญา ค้คือความรอบรู้ (2)
สัจจะ ค้คือความจริง (3) จาคะ ค้คือการบรจจาคทาน (4) อุปสมะ ค้คือ รู้จักหาความสงบใจ เมือ
บุคคลนำไปพินิจพิจารณาด้วยปัญญาจนรู้แจ้งซดในล่งที่เป็นประโยชน์และล่งที่หาประโยชน์ไม่ได้
บุคคลนั้นสามารถรู้เท่าทันความเป็นจริง ตลอดจนการเสยสละล่งที่เป็นซ้ศึกต่อกุศลให้หมดไปจาก
ตนเอง มนุษย์ก็สามารถเข้าถึงความสงบเกิดความมั่นคงในชีวิตของตนเองได้

คำสำคัญ: อธศฐานธรรม, ความมั่นคง, มนุษย์

Abstract

This article aims to present the principle of the foundation (Adhitthana-dhamma) in the Buddhist Scriptures, which is a very useful principle in the development of human life. The results of the study showed that the foundation (Adhitthana-dhamma) is very useful for human life. Because human beings are justified by the machine will certainly have stability. There are four kinds of a foundation (Adhitthana-dhamma) for the following: (1) wisdom (Pañña), (2)

truthfulness (Sacca), (3) liberality (Caga), (4) tranquility (Uapasama). When a person had considered with wisdom until enlightened, in what is useful and what is not useful. A person can know the truth as well as sacrificing things that are enemy to charity from himself. Humans have access to peace, stability in their own lives.

Keywords: Foundation (Adhitthana-dhamma), Security, Human Beings

บทนำ

พระพุทธศาสนาได้เกิดขึ้นในโลกหลังพระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้และทรงแสดงปฐมเทศนา ก่อนพุทธศักราช 45 ปี การเกิดขึ้นของพระพุทธศาสนาเป็นการเกิดขึ้นที่แปลกกว่าศาสนาอื่น เพราะไม่ได้อาศัยการสร้าง การดลบันดาลจากปัจจัยภายนอก แต่เป็นเรื่องของความเพียรที่ถูกต้อง สิ่งที่มีอำนาจอิทธิพลในการเป็นพระพุทธเจ้าจึงมีเพียงบารมีธรรมคือคุณงามความดีที่ได้สร้างมาแต่ชาติปางก่อนจนบารมีเต็มบริบูรณ์ ใช้ความเพียรพยายามค้นคว้าหาสัจธรรมในปัจจุบัน จนตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระพุทธศาสนาจึงเป็นของมนุษย์ โดยมนุษย์ และเพื่อมนุษย์โดยแท้ (พระราชธรรมนิเทศ(ระแบบ ฐิตญาโณ), 2536) หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาจึงมีความมั่นคง เพราะเป็นศาสนาที่มีเหตุผล ผู้ปฏิบัติสามารถพิสูจน์ได้ด้วยตนเอง ไม่จำกัดกาลเวลา ธรรมะของพระพุทธเจ้านั้นไม่ว่าพระองค์จะทรงแสดงที่ไหน แสดงแก่ใคร ก็มีจุดมุ่งหมายไปในทิศทางเดียวกัน คือมุ่งให้เกิดความรู้ความเข้าใจในสิ่งทั้งหลายตามสภาพความเป็นจริง แต่หลักธรรมและวิธีการสอนย่อมแตกต่างกันไป ตามอุปนิสัย ตามความถนัด ตามความสนใจของผู้ฟัง สุดแต่เรื่องใด วิธีใดจะทำให้ผู้ถูกสอนนั้นเข้าใจในหลักธรรมได้ดี (พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตโต), 2547) ซึ่งการสอนธรรมของพระพุทธเจ้านั้นก็สอนเท่าที่บุคคลนั้นจะรับได้ตามกำลังสติปัญญาของแต่ละบุคคล เมื่อบุคคลที่ได้ฟังธรรมของพระองค์และได้ปฏิบัติตามธรรมนั้น ชีวิตย่อมมีความมั่นคงและมีความเจริญก้าวหน้าทั้งทางโลกและทางธรรม หลักธรรมที่มีส่วนทำให้มนุษย์มีความมั่นคงหรือทำให้ชีวิตของมนุษย์มีความมั่นคงในที่นี้คือหลักอริยฐานธรรม หลักธรรมที่ว่ามีส่วนในการช่วยให้ชีวิตมีความมั่นคงอย่างไร มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

อริยฐานธรรมหลักความมั่นคงของมนุษย์

คำว่า มนุษย์ แปลว่า ผู้มีจิตใจสูง หมายถึง ผู้ที่มีใจสูงด้วยคุณธรรม ในทางพระพุทธศาสนาได้แสดงไว้ว่า คุณธรรมที่จะทำให้เกิดมาเป็นมนุษย์และเป็นมนุษย์ที่แท้ได้ ก็เพราะเบญจศีลและเบญจธรรม คือศีล 5 และธรรม 5 กล่าวคือสิ่งที่ทำให้เกิดมาเป็นคนได้ก็เพราะศีลและธรรมนำให้มาเกิด โดยนัยตรงกันข้าม ใครมีเบญจศีล เบญจธรรมไม่ครบก็จะขาดความเป็นมนุษย์ตามลำดับ คือขาดมากข้อก็ยิ่งเหลือความเป็นมนุษย์ลดน้อยลงทุกที ก็เป็นแค่คนไม่ถึงขั้นเป็นมนุษย์ (พิน ดอกบัว, 2543) คำว่า มนุษย์ มาจากรากศัพท์ภาษาสันสกฤตคือ มน กับ อุษย คำว่า มน

แปลว่า ใจ คิด รู้ ส่วนคำว่า อุษย แปลว่า สูงกว่า, ดีกว่า มีรูปวิเคราะห์ตามหลักภาษาบาลีว่า “มนสฺส อสฺสนนตย มนฺสฺสโ” แปลว่า ที่ชื่อว่ามนุษย์เพราะความมีใจสูง” (สิรภพ เหล่าลาภะ, ม.ป.ป.) ตามทัศนะของนักปราชญ์ทางนิรุกติศาสตร์ได้ให้ความหมายของคำว่ามนุษย์ไว้ดังนี้ (มานพ นักการเขียน, 2546) คัมภีร์อภิชานปทีปิกาสูจิ แสดงไว้ 2 นัยคือ 1)มนุษย์ หมายถึง ผู้มีจิตใจสูง 2)มนุษย์ หมายถึง ผู้รู้จักประโยชน์และมีใช้ประโยชน์ ดังนั้นจึงสรุปความได้ว่า มนุษย์ ตามทัศนะ พุทธศาสตร์ หมายถึง ผู้ที่มีจิตใจสูง ผู้รู้จักเหตุและผล ผู้ที่รู้จักสิ่งที่เป็นประโยชน์และมีใช้ประโยชน์

ในทางพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงองค์ประกอบของมนุษย์ไว้ 5 ประการ นั่นก็คือขันธ์ 5 (Five Aggregates) ดังนี้ 1)รูปขันธ์ (Corporeality) ได้แก่ส่วนที่เป็นอวัยวะหรือร่างกาย พุทธิกรรมที่สามารถสังเกตเห็นได้และสัมผัสได้ 2)เวทนาขันธ์(Feeling) ได้แก่ความรู้สึกหรืออารมณ์ สัมผัสซึ่งเรียกว่าส่วนที่เป็นการเสวยอารมณ์ เช่น สุข-ทุกข์,ดีใจ-เสียใจ, หรือเฉยๆเป็นต้น 3)สัญญาขันธ์ (Perception) ได้แก่หน่วยความจำหรือส่วนที่เป็นความกำหนดหมายซึ่งได้แก่ความหนดได้หมาย รู้ในอารมณ์ต่างๆ เช่น ขาว แดง ดำ เหลือและน้ำเงินเป็นต้น 4)สังขารขันธ์ (Mental Formations)ได้แก่ปรุงแต่งจิตให้มีคุณสมบัติต่างๆเช่นให้เป็นกุศล(ดี)ให้เป็นอกุศล(ชั่ว)และให้เป็นอัพยากฤต(ไม่ดี-ไม่ชั่ว) 5)วิญญานขันธ์ (Consciousness) ได้แก่หน่วยรับรู้ทางอายตนะทั้ง 6 ประการ คือตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ ซึ่งเรียกว่า วิญญาน 6 (พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตโต), 2543)

ความมั่นคงของชีวิต หมายถึง การที่มีความมั่นใจในตัวเอง ทั้งในทางโลกและทางธรรม พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ.ปยุตโต) (พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ.ปยุตโต), 2550) ได้ให้ความหมายไว้ว่า คือการที่มีชีวิตอยู่อย่างมั่นใจ ไม่หวาดหวั่นพรั่นพรึงแม้ต่อความตาย ก็เพราะว่าได้ดำเนินชีวิตของตน อย่างดีที่สุด และได้ใช้ชีวิตนั้นให้เกิดคุณประโยชน์ค้ำค้ำกับการที่ได้เกิดมา หมายเอาการประพฤติ ปฏิบัติตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนาจนทำให้จิตตั้งมั่นอย่างแน่วแน่ อุกุศลมูลไม่สามารถเข้าครอบงำได้ จนเข้าถึงกระแสแห่งพระนิพพาน หลุดพ้นจากอาสวะกิเลสทั้งปวง พ้นจากสังสารวัฏ โดยสิ้นเชิง ท่านอาจารย์มิตซูโอะ คเวสโก ได้ให้ความหมายของความมั่นคงของชีวิตไว้ว่า หมายถึง ชีวิตของคนที่น่าหลักธรรมไปใช้ในการดำเนินชีวิต สามารถนำเอาหลักธรรมมาประยุกต์เข้ากับ ชีวิตประจำวันของตนได้ ในการดำเนินชีวิตไปในแต่ละวันก็เป็นไปในครรลองครองธรรม ทำให้มีชีวิต ที่สมบูรณ์แบบ สามารถอยู่เหนืออุปสรรคต่างๆได้ เป็นคนมีความมั่นใจ เข้าใจในชีวิตของตนเอง ไม่ ตกอยู่ในอำนาจของกิเลสตัณหา อันทำให้เกิดความกำหนัด ชัดเคือง ลุ่มหลงและมัวเมา (พระอาจารย์มิตซูโอะ คเวสโก, 2551)

หลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาที่ทำให้คนเรามีความมั่นคงในชีวิต มีความมั่นคงในหลัก ของคุณงามความดีนั้น คือหลักอริยฐานธรรม บุคคลที่ต้องการความสำเร็จในชีวิต ต้องการหลุดพ้น จากอาสวะกิเลสทั้งหลายต้องอาศัยหลักธรรมหมวดนี้ อริยฐานธรรม (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), 2546) หมายถึง ธรรมที่ควรตั้งไว้ในใจ ธรรมเป็นที่มั่น มี 4 อย่าง คือ (1) ปัญญา คือความ

รอบรู้ (2) สัจจะ คือความจริง (3) จาคะ คือการบริจาทาน (4) อุปสมะ คือ รู้จักหาความสงบใจ ซึ่งผู้ที่ปฏิบัติตามหลักธรรมนี้จัดว่าเป็นการตั้งตนไว้ชอบคือ ตั้งจิตให้ตั้งอยู่ในศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ และปัญญา ผีกลตนเองให้เปี่ยมด้วยคุณธรรม ซึ่งจะทำให้พบแต่ความเจริญรุ่งเรือง (เสถียรพงษ์ วรรณปก, 2549)

หลักอริชฐานธรรมทั้ง 4 ประการนี้ แต่ละข้อมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. ปัญญาอริชฐานธรรม อริชฐานธรรมคือปัญญา คำว่า ปัญญาคือความรู้ ความรู้ทั่ว ความฉลาดอันเกิดแต่เรียนและคิด (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546) ความรู้ชัด รู้แจ้ง รู้ซึ่งความจริงแท้แน่นอน หยั่งรู้ในเหตุและผล และทำการพิจารณาในสภาวะของสิ่งทั้งหลายจนเข้าถึงความเป็นจริง(พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), 2538) ในทางพระพุทธศาสนาได้จำแนกปัญญาออกเป็น 3 ระดับคือ 1)ปัญญาระดับต้น เป็นปัญญาที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติเช่นการรู้ดี รู้ชั่ว เป็นปัญญาที่ใช้ในการดำเนินชีวิตทั่วไปของมนุษย์ 2)ปัญญาระดับกลาง เป็นปัญญาที่รู้ต่อสถานภาพต่างๆของสิ่งทั้งหลายที่เกิดขึ้นโดยสมมติ รู้ว่าสิ่งนั้นสิ่งนี้เป็นสิ่งที่สมมติขึ้นในโลก 3) ปัญญาระดับสูง เป็นปัญญาที่รู้แจ้งในสัจธรรมทั้งหลาย เป็นปัญญาที่เมื่อฝึกฝนอย่างดีแล้วสามารถที่จะบรรลุผลนิพพานได้ ปัญญาทั้ง 3 ระดับนี้ เมื่อว่าโดยประเภทมี 2 อย่างคือ 1) โลกียปัญญา ได้แก่ปัญญาระดับต้นและระดับกลาง 2) โลกุตตรปัญญา ได้แก่ปัญญาระดับสูง

2. สัจจาอริชฐานธรรม อริชฐานธรรมคือสัจจะ คำว่า สัจจะคือความจริง ความซื่อตรง ความจริงใจ (บุญมี แทนแก้ว, 2530) สัจจะคือความมีสัตย์ ได้แก่กิริยาที่ประพฤติตนเป็นคนตรง ความจริง (สุชีพ ปุญญานุภาพ, 2538) คือสภาวะหรือธรรมชาติที่ตรงตัว เป็นของแท้เที่ยงตรงไม่เป็นอย่างอื่น ทางใจ จริงใจ ได้แก่ซื่อตรง ความบริสุทธิ์ใจ ทางวาจา จริงวาจา ได้แก่พูดจริง และทางกาย จริงกาย ได้แก่ทำจริง (พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, 2546) สัจจะ ในทางพระพุทธศาสนานั้นท่านแบ่งเป็น 2 ประเภท คือ 1)สมมติสัจจะ คือความจริงโดยการสมมติ หรือจริงโดยการบัญญัติให้รู้ สมมติสัจจะนี้เป็นสิ่งที่มนุษย์ได้ทำการตกลงกันเอาไว้ เพื่อความสะดวกในการติดต่อสื่อสารความหมายให้เข้าใจ และทำความเข้าใจในสิ่งต่างๆ ที่มีอยู่บนโลกนี้ เช่นสมมติว่าเป็นคน สัตว์ สิ่งของ เป็นต้น 2) ปรมาตสัจจะ จริงโดยปรมาต คือสัจจะที่สมบูรณ์แบบ เป็นสัจจะที่แท้จริง อยู่เหนือการบัญญัติขึ้นของมนุษย์ แต่เป็นไปตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ เช่น ธรรมของพระพุทธเจ้าทั้งหลายทั้งปวงเป็นอนัตตา ไม่มีตัวตน แต่มนุษย์สามารถนำไปปฏิบัติเพื่อให้เข้าถึงหลักธรรมเหล่านั้นได้ ความจริงตามความหมายสูงสุดตรงกันข้ามกับสมมติสัจจะ ไม่มีสัตว์ คน อัตตา ตัวตน เรา เขา แท้จริงทุกอย่างเป็นแต่เพียงสมมติ เป็นอนัตตา ไม่ใช่อัตตาตัวตนจริง ต้องทิ้งทุกอย่าง ต้องปล่อยวางทุกสิ่งทุกอย่างไป หมายถึง จิต เจตสิก รูป นิพพาน (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), 2546)

3. จาคาธิฐานธรรม อธิฐานธรรมคือจาคะ คำว่า จาคะ คือการสละ การให้ปัน การเสียสละ การสละสิ่งที่เป็นข้าศึกแก่ความจริงใจ (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), 2546) เป็นการสละสิ่งของที่หวงแหนที่ตนมีอยู่ออกจากใจ หรือการตัดใจ มีความหมายเหมือนกับคำว่า ทาน และบริจาคทานหมายถึงการให้สิ่งของ บริจาคะ หมายถึงการเสียสละกิเลส (นิทานมงคลธรรม, 2549) ความเสียสละในคำว่าจาคะ มี 2 นัยคือ สละวัตถุ และสละอารมณ์ (เสถียรพงษ์ วรรณปก, 2549) การเสียสละหมายถึงการสละในสิ่งที่ควรให้อันเป็นประโยชน์เกื้อกูล สละสิ่งที่เป็นข้าศึกต่อความดี เรามีความรู้ก็สละความรู้ที่มีเพื่อพัฒนาสังคม มีความดีก็สละความดี เพื่อสั่งสอนมนุษย์ ชี้ทางสวรรค์ นิพพานแก่ผู้อื่น มีความโลภ ความโกรธ ความหลง ความตระหนี่ อิจฉาริษยา ใจแคบก็สละทิ้งหรือบรรเทาให้เบาบางลง (มูลนิธิพระราชศรัทธา, 2537) จาคะนี้บุคคลทำได้ แล้วก็จะทำให้ชีวิตจิตใจประเสริฐพัฒนาสูงสุด เป็นมนุษย์สูงกว่ามนุษย์ มีใจปราศจากมลทินคือความตระหนี่อยู่ครองเรือน มีการบริจาคเสียสละอย่างยิ่งยวด ปล่อยแล้ว มีมืออันล้างไว้แล้ว มีความยินดีในการสละ ควรแก่การขอ พอใจในการแบ่งปัน นี้เรียกว่าจาคะ (ธรรมรักษา, 2540) บุคคลที่มีธรรมะข้อจาคะนี้ มั่นคงไม่คลอนแคลนแล้ว เขาย่อมเป็นที่รักของบุคคลทั่วไป ซึ่งการเสียสละในที่นี้ต้องประกอบด้วย ปัญญาจึงจะก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดได้

4. อุปสมาธิฐานธรรม อธิฐานธรรมคืออุปสมะ คำว่าอุปสมะ คือความสงบใจ ความสงบที่ปราศจากสิ่งรบกวน ทำให้ศัตรูของจิตใจพ่ายแพ้ไป พญามารไม่สามารถมาใช้อำนาจเหนือความสงบแห่งจิตนี้ได้ อาสวะของกิเลสนี้เป็นศัตรูตัวฉกาจของจิต ดังนั้นอุบายที่ทำให้จิตสงบ ต้องใช้อำนาจของศีล สมาธิ และปัญญา ผลักดันให้สงบราบคาบไป ระงับโทษข้อขัดข้องมัวหมองอันทำให้จิตวุ่นวายอันเกิดจากกิเลสทั้งหลาย (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), 2538) เป็นความสงบใจที่เป็นข้าศึกของความสงบคือนิพพาน นิพพานเป็นสภาวะสิ้นกิเลส คือหมดตัณหา สิ้นราคะ โทสะ โมหะ ดับสนิทแห่งความร้อนและเครื่องผูกพันร้อยรัดทั้งปวง หมดความผูกพันกับขั้น 5 พ้นไปจากการปรุงแต่ง ปราศจากภพหรือไม่มีภพใหม่อีก ต่อไปเมื่อนิพพานเป็นที่ดับสนิทของความทุกข์จึงกล่าวได้ว่าเป็นยอดของความสุข (พระมหาทองคุณ ธีรปัญญา(ชนันไทย), 2549) อุปสมะในที่นี้โดยความเป็นจริงได้หมายรวมเอาความสิ้นไปแห่งอาสวะกิเลส สงบจากราคะ โทสะ โมหะ ที่ไม่มีกิเลสเจือปน จิตถึงพระนิพพาน นิพพานอย่างนี้หมายถึงการสิ้นกิเลสซึ่งเป็นนิพพานสูงสุดของมนุษย์ (พระวรวงศ์วิกรม วรรณโม, 2540) อุปสมะนี้เกิดจากความสงบที่มาจากกาปฏิบัติธรรมทางจิต ความสงบแห่งจิตนี้ทำให้เป็นคนมีชีวิตที่ติงาม ทำให้เกิดการปลื้มปิติปราโมทย์อยู่ตลอดเวลา ถือเป็นสมบัติที่มีค่ายิ่ง มีค่ามากกว่าสมบัติภายนอกทั้งปวง (พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ.ปยุตโต), 2550)

สรุป

ดังนั้น อธิฐานธรรมจึงจัดได้ว่ามีประโยชน์มากมายในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ เพราะชีวิตของมนุษย์ที่มีธรรมเป็นเครื่องดำเนินไปย่อมมีความมั่นคงอย่างแน่นอน หลักอธิฐานธรรมนั้น

ต้องเริ่มต้นที่ปัญญา สัจจะ จาคะและอุปสมะ เป็นหลักแล้วนำไปพิจารณา ด้วยปัญญาให้รู้แจ้ง รู้ชัดในสิ่งที่เป็นประโยชน์และสิ่งที่หาประโยชน์ไม่ได้ รู้เท่าทันความเป็นจริงทั้งเป็นจริงโดยสมมติและความจริงที่เที่ยงแท้ ตลอดจนการเสียสละสิ่งที่เป็นข้าศึกต่อกุศลให้หมดไปจากตนเอง จนสามารถเข้าถึงความสงบที่ทำให้ชีวิตมีความมั่นคงแน่นอน และยังสามารถปฏิบัติต่อผู้อื่นได้อย่างสมบูรณ์ เช่น ใช้ปัญญาสอนให้ผู้อื่นได้รู้เห็นตามความเป็นจริง ทั้งทางโลกและทางธรรม สอนให้คนรู้จักเอื้อเฟื้อต่อบุคคลอื่น และสอนให้สามารถปฏิบัติในอุบายแห่งความสงบเพื่อให้คนเหล่านั้นได้พบกับความสุขที่แท้จริง ความมั่นคงในชีวิตที่แท้จริง คือพระนิพพาน

เอกสารอ้างอิง

- พระวรศักดิ์ วรธมโม. (2540). **พุทธจริยธรรมเพื่อมนุษยชาติ(ฉบับสมบูรณ์)**. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.
- พระอาจารย์มิตซูโอะ คเวสโก. (2551). **ชนะใคร ไม่เท่าชนะใจตน**. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนจำกัดสามลดา.
- พระราชธรรมนิเทศ(ระแบบ ฐิตญาโณ). (2536). **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: ฟ็อกเก็ตบุ๊ก.
- พระธรรมสิงหบุราจารย์(จริญ ฐิตธมโม). (2550). **หลักประกันชีวิตทุกลมหายใจใช้เวลาให้เป็นประโยชน์**. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). (2538). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ 8. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- _____. (2543). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ 8. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2543.
- _____. (2546). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2546.
- _____. (2546). **พุทธธรรม (ฉบับปรับปรุงและขยายความ)**. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- _____. (2547). **พุทธวิธีในการสอน**. กรุงเทพฯ: ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม.
- พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ.ปยุตโต). (2550). **ธรรมนุญชีวิต ฉบับพากย์ภาษาอังกฤษ**. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.
- _____. (2550). **กระแสนิยมเพื่อชีวิตและสังคม**. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.
- พิน ดอกบัว. (2543). **ศาสนาเปรียบเทียบ**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์โสภณการพิมพ์.
- สิริภาพ เหล่าลาภะ. (ม.ป.ป.). **พุทธศาสตร์การเมือง**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์สหธรรมิก จำกัด.
- มานพ นักการเขียน. (2546). **พระพุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อมศึกษา**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

- เสถียรพงษ์ วรรณปก. (2549). **นิทานมงคลธรรม**. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542**. กรุงเทพฯ: ศิริวัฒนา
อินเตอร์พรีน.
- บุญมี แทนแก้ว. (2530). **จริยศาสตร์**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.
- สุชีพ ปุญญานุภาพ. (2538). **พจนานุกรมศัพท์พระพุทธศาสนา**. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์
มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- เสถียรพงษ์ วรรณปก. (2549). **นิทานมงคลธรรม**. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.
- มูลนิธิพระราชศรีธา.(2537). **พระธรรมเทศนา กัณฑ์ที่ 29 เรื่องอริชฐานธรรมค้ำความดีมั่นคง**.
กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เลี้ยงเชียง.
- ธรรมรักษา. (2540). **พระไตรปิฎกฉบับชาวบ้าน**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สติ.
- พระมหาทองคุณ อธิปญโญ(ขนนไทย). (2549). การศึกษาเปรียบเทียบเรื่อง นิพพานใน
พระพุทธศาสนาเถรวาทมหานิกายโยคาวจรและวัดพระธรรมกาย. **วิทยานิพนธ์พุทธ
ศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

